

útils per a la redacció d'actes públics o privats, entre els que destaquen alguns de referents a l'organització d'un monestir: consagració d'una església, elecció d'un abat, d'un bisbe, de comtes, cartes, acte de venda, donació d'una església, donació, permuta, testament, testament en perill de mort, afranquiment d'un serf, dot, execució testamentària... Un altre formulari és el de Santes Creus²²⁶, de la segona meitat del segle XII. Segueix encara la tradició de les fórmules jurídiques de temps anteriors, no deixant-se veure encara la influència dels formularis italians. No obstant no podem afirmar que aquests dos formularis, dels que en va donar una primera notícia García Villada en el treball que citem al peu, es tractin de veritables formularis notariais²²⁷. A banda d'aquesta realitat cal citar també les escrivanies judicials, les comtals i les escrivanies locals, regides aquestes pels propis clergues rectors, que subscriuen els documents amb un *rogatus scripsit*²²⁸.

Pràcticament tota la bibliografia que hem citat referent a la situació del notariat català alt-medieval s'atura al segle XII. A partir d'aquí s'inicia un nou període en l'evolució de la institució, la qual, igual que succeí al Nord d'Itàlia, es veurà abocada a l'aparició del notari públic. Una sèrie de factors en foren els causants, dels que destaca el renaixement jurídic que començà a donar-se amb força a Bolonya, d'on es propagà per la Provença i arribà a Catalunya. Amb

Vid. Michel ZIMMERMANN, *un formulaire du Xème siècle conservé a Ripoll*, "Faventia" (Universitat Autònoma de Barcelona. Bellaterra), 4, 2(1982), p.25-86.

²²⁶ F. VALLS TABERNER, *Un formulari jurídic del segle XII*, "AHDE", III(1926), p.508-517.

²²⁷ Alfonso GARCÍA-GALLO, *Los documentos...*, *op.cit.*, p.159-160.

²²⁸ Josep TRENCHS I ÒDENA, *La escribanía de Ramón Berenguer III (1097-1131)*. *Datos para su estudio*, "Estudios" (València), I(1982), p.1-6.

aquesta renovació del dret arribà també el notariat públic, que es va anar implantat al llarg del segle XIII a casa nostra. L'element decisiu fou la recepció romanista, consagrant-se la transformació del *scriptor* en *notarius* i de la *charta* en *instrumentum publicum*. El notari quedava dotat de *fides publica* i l'instrument gaudia de validesa jurídica.

1.4.2. El notariat públic a la Baixa Edat Mitjana.

Si hem parlat de renovació jurídica i dels factors que la feren possible i ajudaren en la seva expansió és perquè són elements decisius en la consolidació del notariat a Catalunya. Els nous usos notariais anaren entrant poc a poc de la mà de juristes i notaris formats a les universitats italianes, sistematitzant el notariat català als primers decennis del segle XIII. Així doncs, notaris i Dret Comú anaren tan lligats en aquests primers moments que gosem utilitzar la paraula interacció per tal d'arrodonir la qüestió de l'arribada del nou dret. De fet algun autor ha deixat ben clara aquesta relació afirmant que:

... notaris i notaries, dotats de la fe pública i amb unes tècniques documentals determinades, neixen amb el dret comú i no haguessin existit sense el Dret Comú. Encara més: el Dret Comú ja treu el nas pels documents d'aplicació del dret redactats per escriptors o escrivans o levites o... que encara no s'intitulen notaris ni fan constar cap mena de fe pública notarial, al segle XII²²⁹.

²²⁹ Sebastià SOLÉ I COT; Pere VERDÉS I PIJOAN, "L'aportació dels notaris a la societat calatana en els camps del Dret, la història, la literatura i la política", a , *Actes del I Congrés d'Història del Notariat Català*, Barcelona, 1994, p. 54.

Lògicament també cal relacionar amb el Dret Comú la creació de les escriptures públiques, ja a finals del segle XIII, i la renovació documental²³⁰. Aquesta afectà a la redacció i la validesa de l'instrument –pas de la *charta* a l'*instrumentum publicum*–, i també es feu notar la introducció de clàusules del Dret Romà, tot mirant d'adaptar la qüestió jurídica a la nova realitat socio-econòmica. Un exponent, o fins i tot una conseqüència d'aquest procés evolutiu dins del document fou l'aparició dels llibres notariais ja en el segle XIII²³¹. Als segles XIV-XV es donà la consolidació d'aquest procés d'adaptació, bàsicament una consolidació en la terminologia dels documents notariais influenciada clarament per les obres itàliques de l'*Ars Notariae*²³².

És tan important la presència i la implantació del notari públic a la societat catalana a partir de la segona meitat del segle XII que hi ha qui ha gosat posar la frontera entre l'Alta i la Baixa Edat Mitjana precisament en moment de l'aparició del notari públic²³³. No obstant és evident que no podem marcar un punt d'inflexió i que cal establir un període imprecís en el qual els canvis no es van produir de manera uniforme i sincronitzada arreu. Aquesta evolució que es donà a Itàlia començà a arribar a Catalunya a través de les diverses vies que hem apuntat en relació a l'arribada del Dret Comú. Els primers indicis de canvi ja es van començar a donar a la dotzena centúria, amb

²³⁰ Ignasi J. BAIGES I JARDÍ, "El notariat català...", *op.cit.*, p. 135-137.

²³¹ Josep M. PONS GURI, *De l'escrivent al notari...*, *op.cit.*, (1993), p.32-33.

²³² José BONO, *Historia del Derecho...*, *op.cit.*, I,2, 1982, p.31-33. Luis FIGA FAURA, *Los formularios notariales y la formación del notario en Cataluña*, "AAMN, XXII, I(1978), p.321-333.

²³³ J.M. PONS GURI, *De l'escrivent al notari...*, *op.cit.*, p.29.

l'aparició de les primeres escriptories públiques a Vic l'any 1155²³⁴, a Igualada el 1189²³⁵ i a Vilafranca del Penedès el 1188²³⁶. Aquesta darrera, concessió de part del rei Alfons el Cast al clergue Bernat l'any 1188, és un exemple clar de l'evolució del notariat públic a casa nostra, tal vegada un bon punt de partida per analitzar aquest tema²³⁷. De fet la implantació del notariat públic té molt a veure amb l'enfortiment del poder reial -de qui emana la fe pública- i lògicament de l'arribada del Dret Comú²³⁸. Són processos paral·lels que es posaren en evidència encara més endavant, ja al segle XIII en el que el notariat públic ja s'imposà de forma definitiva i el poder reial intentà aplicar el Dret Comú, no sense dificultats. Ambdós processos arribaren a bona fi a mitjans del segle XIV, amb l'acció legisladora de Pere el Cerimoniós. Malgrat la legislació emanada de la monarquia catalana hom no ha trobat una creació orgànica del notariat al Principat. Aquest fet enfosqueix els seus orígens, diu Rafael Conde, de manera que es fa difícil trobar el punt exacte que ens permeti parlar de notaris públics²³⁹. Per això ens trobem amb un període en que l'evolució vers el *notarius publicus* es va donar de forma progressiva, essent el segle XIII el marc

²³⁴ Honorio GARCÍA, *Contribución...*, *op.cit.*, p. 76-79. Rafel GINEBRA MOLINS, *Manual primer de l'Arxiu de la Cúria Fumada de Vic (1230-1233)*, Barcelona, 1998, p. 14-15. Escripció concedida pel bisbe Pere de Redorta a Ramon de Lió.

²³⁵ Joan CRUZ RODRÍGUEZ, "Notaris i escriptors a Igualada: una aproximació a la seva història", a *Actes del I Congrés d'Història del notariat català*, Barcelona, 1994, p. 549-556. Marta VIVES, *L'arxiu de protocols del districte d'Igualada*, Barcelona, 1997, p. 9ss. La concessió fou atorgada pel monestir de Sant Cugat a favor del rector d'Igualada.

²³⁶ Ignasi J. BAIGES, "El notariat català...", *op.cit.*, p. 134.

²³⁷ Antoni M. ARAGÓ CABAÑAS, *Concessions reials del Dret de notaria a parròquies i monestirs catalans (segles XII i XIII)*, "EHDAP" VI(1978), p. 1-14. Apèndix documental, n. 1.

²³⁸ Honorio GARCÍA, *Contribución...*, *op.cit.*, p. 81-82.

²³⁹ Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA, "El pas de l'escrivà...", *op.cit.*, p. 440-441.

on es va desenvolupar aquest canvi²⁴⁰. No només a Catalunya, és clar. Tot i que aquí fou abans també a partir de mitjans d'aquest segle es parla de canvis en el notariat d'altres llocs de la Península Ibèrica. En primer lloc ens referim al cas de l'expansió de la Corona d'Aragó i la conquesta de València, acció en la que hi tingueren un paper primordial els notaris que acompanyaven el rei conqueridor, i que van iniciar les seves activitats regulades sempre pels monarques²⁴¹. En l'organització del notariat valencià cal tenir en compte també el paper del rei ja que, segons Arcadi García, el concepte de fe pública anava lligat amb el concepte de dret del poder sobirà per a disposar de les notaries com a regalies o monopolis senyorials. Llavors aparegué a València una doble organització notarial: la primera de lliure concurrència entre els notaris; la fe pública era un privilegi del notari, que no tenia una notaria assignada; la segona, de monopoli sobirà o senyorial de les notaries, comportava que el titular de la notaria era el propi rei. La forma més corrent a València, no obstant, era la dels notaris públics de ciutats i viles importants, derivant-se aquesta organització de les donacions de les escrivanes que el rei feia a una col·lectivitat, o també el senyor jurisdiccional d'un lloc.

²⁴⁰ Lope PASCUAL MARTÍNEZ, *El Notariado en la Baja Edad Media: Escribas y Documentos (Cataluña, Valencia y Mallorca)*, "Miscelánea medieval Murciana", 10(1983), p. 192-219. El segle XIII suposa per als territoris peninsulars el moment fonamental de la configuració de l'instrument públic i de la institució notarial, però sobretot cal tenir en compte que és Catalunya on es dona amb més força el procés configurador del notariat públic.

²⁴¹ Vicente GARCÍA EDO, *Los escribanos de la Cancillería Real en la conquista de Valencia por Jaime I (el problema de Guillem y Guillemó)*, "Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura" 64(1988), p.269-291. IDEM, *Los primeros notarios valencianos*, "Estudios Castellonenses", 4(1987-1988), p.535-583. Arcadio GARCÍA SANZ, "El documento notarial en el derecho valenciano", a *Notariado público y documento privado*, València, 1989, p. 177-199. M. Desamparados CABANES PECOURT, *Escribanos y notarios en el 'Repartiment' de València*, "Anales de la Universidad de Alicante" 4-5(1986), p. 287-304. Aquest darrer treball fa referència als escrivans i notaris que van sortir afavorits amb alguna donació del *Repartiment* de la ciutat de València i per altra banda els que van escriure materialment els registres del *Repartiment*. Entre els primers hi ha diverses classes (escrivans i notaris reials, escrivans i notaris de cúria nobiliària o eclesiàstica, escrivans i notaris professionals).

A la resta de la Península tenim exemples a Lleó, on el notariat va patir la transformació que es donava als regnes de Castella i Lleó i que es va consolidar amb el caràcter de públic a finals del segle XIII²⁴². També a Astúries hi ha testimonis de notaris públics des del darrer terç d'aquesta centúria, quan els *scriptores* van deixar de redactar els documents cedint el lloc als notaris²⁴³. Aquesta evolució es feu notar quan el regne de Castella va arribar al Sud. Amb la conquesta de Sevilla l'any 1248 s'implantaren els usos notariaus que es començaven a aplicar al Nord, localitzant-se notaris públics –*escribanos*, segons la terminologia castellana- a la capital andalusa²⁴⁴.

La legislació catalana respecte del notariat començà a materialitzar-se de ple al llarg del segle XIII²⁴⁵. En primer lloc citem el cas de les *Consuetudines Ilerdenses*, ja que l'any 1228 anomenen els notaris i la normativa que els ha de regir. A Lleida, no obstant, es van donar encara unes ordinations l'any 1281, quan Pere el Gran va determinar la forma com s'havien de repartir els beneficis als notaris lleidatans i ell mateix –les despeses de la notaria anaven a càrrec del notari i les despeses del local a càrrec del monarca-. A la vegada va manar que en les notaries hi hagués un memorial o capbreu i

²⁴² J. Antonio MARTÍN FUERTES, "Los notarios en León durante el siglo XIII" a *Notariado público y documento privado: de los orígenes al siglo XIV*, València, 1989, p.597-614.

²⁴³ M. Josefa SANZ FUENTES, "Documento notarial y notariado en la Asturias del siglo XIII", a *Notariado público y documento privado: de los orígenes al siglo XIV*, València, 1989, p. 245-280.

²⁴⁴ Pilar OSTOS SALCEDO; M. Luisa PARDO RODRÍGUEZ, "Los escribanos públicos de Sevilla en el siglo XIII", a *Notariado público y documento privado: de los orígenes al siglo XIV*, València, 1989, p. 513-560.

²⁴⁵ Ángel CANELLAS LÓPEZ, " El notariado ...", *op.cit.*, p. 116-119.

també que en els documents hi constés l'any del regnat del rei, al costat de la data, fet aquests últim que pot ser interpretat com la voluntat reial d'erigir-se en titular de la fe pública. Les ordinacions inclouen encara els noms dels notaris autoritzats per actuar a Lleida i els llocs on havien d'instal·lar-se, així com també hi ha un pregó en el que es prohibeix que es facin escriptures en altres notaris que no fossin els citats. Uns anys abans, el 1278, s'havia concedit una normativa similar per a Barcelona²⁴⁶. Dins del procés legislador cal tenir en compte els Costums de Tortosa, que regulen el notariat en la rúbrica 9 del llibre 9. La normativa tortosina establia perfectament els requisits que havien de complir els candidats a l'art de la notaria així com les obligacions²⁴⁷. Tot i que ens pot semblar important l'activitat legisladora dels monarques per a tot el referent al notariat català hem de dir que el rei es va avançar a Aragó quan l'any 1247 es van recopilar els furs aragonesos²⁴⁸. Esmentar de passada que l'artífex de la compilació fou Vidal Canelles, bisbe d'Osca que havia rebut formació jurídica a Bolonya. Els notaris i la forma en que havien de redactar els documents també foren objecte d'atenció en la normativa aragonesa. I una de les normes afectà els clergues, als quals els era prohibit l'accés a la funció

²⁴⁶ Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA, *Unas ordenanzas sobre las notarias leridanas del 1281*, "Ilerda", 47(1986), p.375-378. Del notariat lleidatà cal citar un treball d'Agustí ALTISENT, *Una família d'escrivans de Lleida relacionats amb Santes Creus i Poblet (1151-1218)*,

²⁴⁷ Jesús MASSIP, "Els notaris a les 'Costums de Tortosa'", a Josep M. SANS TRAVÉ (Coord.), *Estudis sobre història de la institució notarial a Catalunya en honor de Raimon Noguera*, Barcelona, 1988., p. 51- 60.

²⁴⁸ Sobre aquesta qüestió vegi's Àngel CANELLAS LÓPEZ, *El documento notarial en la legislación foral del Reino de Aragón*, "Medievalia" (UAB. Bellaterra), 10(1992), p. 65-81. També Asunción BLASCO MARTÍNEZ, "El notariado en Aragón", a *Actes del I Congrés d'Història del Notariat Català*, Barcelona, 1994, especialment p. 193-226, on es fa referència continuada a la compilació del 1247 per la seva importància en la implantació i organització del notariat aragonès al llarg del segle XIII. Sobre la legislació i la normativa vegis sobretot p. 198-226.

notarial, qüestió que no quedava tan clara a Catalunya i que portà problemes més endavant. La legislació es va estendre no només als territoris peninsulars sinó que també hi ha algun estudi al respecte per a Sicília que té en compte l'acció dels monarques catalans²⁴⁹.

Si per un costat ens centrem en l'acció del poder reial dins de tot el que afectà al desenvolupament del notariat al segle XIII no cal oblidar la qüestió eclesiàstica, que més endavant relacionarem amb la propietat de les notaries del Camp de Tarragona. Aquí, o almenys en les zones properes, també es van donar concessions reials de notaries públiques, tal com va publicar Antoni M. Aragó. Hi ha la concessió de la notaria de Montblanc l'any 1194, confirmada després per Jaume I, i la de Santes Creus l'any 1211²⁵⁰. Amb això es posa de manifest una especialització professional per una banda, però també per l'altra el desig d'enfortir el poder reial enfront d'altres poders, entre altres l'eclesiàstic. El motiu és evident. Fins llavors els clergues –monestirs, catedrals, canòniques...- havien tingut el monopoli de les escrivanies, a les que acudien

²⁴⁹ Beatrice PASCIUTA, *I notai a Palermo nel XIV secolo*, Messina, 1995, p. 54-58. "La legislazione dei sovrani da Giacomo a Martino non interveniva direttamente nella materia notarile. E tuttavia il notariato, attraverso alcune disposizioni normative che riguardavano questa professione soltanto indirettamente, si strutturava al suo interno e si precisava in maniera più concreta anche nel quadro delle istituzioni locali et centrali. La reorganizzazione dell'intero sistema statale e i profondi mutamento nell'assetto istituzionale del Regno si basavano anche sul consolidamento di un'*auctoritas* pubblica che non risiedeva più in un unico soggetto politico e giuridico, ma in tutte le istituzioni che componevano lo Stato, fossero esse centrali o periferiche. In questa ottica il notario, di nomina regia o cittadina, era dotato della capacità di rogare atti comunque validi, in quanto la sua investitura veniva direttamente da una istituzione che era dotata di *auctoritas* al pari di tutte le altre: lo scopo era mantenere e rafforzare, adeguandola al nuovo assetto istituzionale, una base unitaria che, a differenza delle istituzioni vere e proprie, non potesse mai entrare in contrasto o in concorrenza con altre consimili. Per quanto riguarda il notariato, questa politica si traduceva in due orientamenti fondamentali: il rafforzamento del ruolo specifico svolto dal notario nelle istituzioni, e il rafforzamento dell'*auctoritas* e delle garanzie di tutela dei contendenti dell'*instrumentum*", p. 54.

²⁵⁰ Antoni M. ARAGÓ CABAÑAS, "L'escrivania pública de Santes Creus a l'època post-fundacional", a *I Col·loqui d'Història del monaquisme català (Santes Creus, 1966)*, vol.II, Santes Creus, 1969, p.15-25.

els vilatans per a posar per escrit acords verbals. Només els donava la validesa la pròpia escriptura, la qual només sabien els homes de lletra del moment, majoritàriament clergues. Però a partir del moment en que el rei començà a concedir notaries públiques es notava un cert malestar entre els cercles eclesiàstics, accentuat quan l'any 1281 es va intentar fer una revisió de les notaries catalanes amb l'anomenat projecte de Besalú²⁵¹. El xoc entre el poder reial i l'Església fou considerable ja que el rei pretenia restringir l'accés dels clergues a les notaries. Però l'any 1283 el monarca es va veure obligat a tornar les notaries als rectors que les conservaven des de temps antics, tal com s'havia demostrat en la investigació que es va dur a terme per tal de determinar aquesta qüestió. L'arrel d'aquest conflicte, que marcà l'evolució del notariat públic a finals del segle XIII, es trobava precisament en els lligams que hi havia des d'antic entre el clergat i l'art de la notaria²⁵². El notariat estava unit a la clerecia en el mateix moment de la seva aparició al nostre país, però la tradició dins dels àmbits eclesiàstics va continuar encara en el moment en que el rei s'obria pas entre els notaris. Els reis, al llarg del segle XIII anaren imposant-se i reclamaren les regalies corresponents a la suprema autoritat civil, -una de les quals era precisament la de crear notaris-²⁵³. Ho feien en virtut de les idees

²⁵¹ Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA, "La titularidad de las notarias parroquiales catalanas desde Pedro II (III) el Grande a Jaime II: Del proyecto de Besalú (1281) a la Pragmática de 1302", a *Estudis sobre Història de la institució notarial a Catalunya en honor de Raimon Noguera*, Barcelona, 1988, p. 31-42. Ignasi J. BAIGES I JARDÍ, "El notariat català...", *op.cit.*, p.138-139.

²⁵² Francesc CARRERAS CANDI, *Agremiaciones notariales en la Corona de Aragón*, "La Notaría", LXX(1928), p.25-29. Aquest autor ubica aquest conflicte de les notaries en ple conflicte de l'emfiteusi, en el qual també l'element clerical hi tingué un paper decissiu. *Cfr.* Francesc CARRERAS CANDI, *Notes sobre los orígens de la enfiteusis en lo territori de Barcelona*, "Revista jurídica de Catalunya", XV(1909), p.122-133.

²⁵³ Francesc CARRERAS CANDI, *Desenrotllament ...*, *op.cit.*, p. 326- 330.

jurídiques que emanaven de la recepció romanista²⁵⁴. Els monarques, a vegades, delegaren aquesta funció a favor de nobles, ciutats..., però sempre deixant clar que ells eren la font de la facultat, és a dir, l'*auctoritas* que podia concedir la fe pública a una persona capacitada. El xoc amb l'Església era, en certa manera lògic, arribant al punt en que Jaume II, a l'any 1302, va prohibir que els clergues accedissin al notariat²⁵⁵. Durant aquest regnat també a Vic canvià la situació del monopoli eclesiàstic sobre el notariat. Això fou conseqüència de la permuta de la notaria que va fer el bisbe vigatà a favor de Jaume II l'any 1315, passant a l'existència de dues categories de notaris²⁵⁶.

Un altre moment important de tensió, tot i que s'escapa dels límits cronològics de la nostra tesi, fou durant el regnat de Pere el Cerimoniós a la ciutat de Girona, on el bisbe Ennec de Vallterra continuava nomenant notaris malgrat les prohibicions reials²⁵⁷. Malgrat aquestes situacions conflictives, a principis del segle XIV es va donar la solució al problema quan el rei Jaume II, malgrat prohibir els clergues exercir el càrrec de notari va respectar les anteriors concessions de notaries a les parròquies, vinculant definitivament el notaria i la rectoria parroquial en part de les poblacions catalanes²⁵⁸. No és casualitat que la Dra. M. Teresa Ferrer Mallol comenci el seu treball partint de

²⁵⁴ Maria COLL, *El Notariado de Tarrasa en la Edad Media*, "Biblioteconomía" (Barcelona), XI(1954), p.99.

²⁵⁵ Cfr. M. Teresa FERRER MALLOL *Notariat laic contra notariat eclesiàstic*, "EHDAP", V(1977), p.19-20. Victorino SANTAMARÍA, *Estudios notariales. Contribución a la historia del Notariado en Cataluña*, Barcelona, 1917, p. 25-26.

²⁵⁶ Honorio GARCÍA, *Contribución...*, *op.cit.*, p.263-270.

²⁵⁷ Tema ampliament estudiat per Josep M. PONS GURI, "El conflicte de la notaria de Girona", a *Reculls d'estudis d'història jurídica catalana*, vol.1, Barcelona, 1989, p.34-93.

²⁵⁸ Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA, "La titularidad...", *op.cit.*, p.41.

la situació del notariat al segle XIII i sobretot mencionant els lligams que hi havia des d'antic entre notariat i clerecia. Dins del procés d'implantació del notariat públic hi ha precisament l'enfrontament entre clergat i poder reial, essent un dels punts culminants el projecte de Besalú²⁵⁹.

Hem citat el rei Pere III en relació amb la legislació al segle XIV. Però també cal tenir-lo en compte al parlar del notariat ja que a l'any 1351, en les Corts de Perpinyà, va donar una nova normativa al notariat a l'hora de confeccionar les escriptures públiques. Implantà un nou sistema de redacció, obligant també a redactar les notes sense abreviatures, així com també es va canviar el sistema de datació. Fou aquest moment un punt d'inflexió en la implantació del notariat públic a Catalunya i que ens serveix a nosaltres per a marcar el límits de la nostra tesi.

²⁵⁹ M. Teresa FERRER MALLOL, *L'expansió d'una regalia al començament del segle XIV: el notariat reial*, "EHDAP", XIII(1995), p. 57.

Capítol 2. EL NOTARIAT PÚBLIC AL CAMP DE TARRAGONA.**2.1. El pas de l'*scriptor* al *notarius publicus*.**

En el Camp de Tarragona l'evolució vers el notariat públic es va donar d'una forma lenta. Les primeres dades sobre el funcionament d'un notariat incipient en llocs propers a la zona objecte del nostre estudi les tenim per exemple al monestir de Santes Creus¹. Era considerat un centre escriptori rellevant, igual que Poblet on hi havia producció de pergamí i es copiaven manuscrits. Santes Creus també tenia una escrivania de la que tenim notícies importants tot i que no serà fins a finals del segle XII i primers anys del XIII en què començarem a trobar les primeres subscripcions dels monjos en qualitat d'escrivans. I el pas definitiu és quan el rei Pere el Catòlic concedí al cenobi la facultat d'encomanar a un monjo l'ofici de l'escrivania amb totes les prerrogatives inherents als notaris públics². També a Poblet, el mateix monarca va donar l'any 1207 el valor notarial públic als documents escrits pels monjos, tot i que aquests encara no feien constar el caràcter de notaris. En aquests documents però, i segons opinió d'Altisent, es comença a intuir la influència del Dret Comú.

¹ Victorino SANTAMARÍA, *Estudios notariales. Contribución a la Historia del notariado en Cataluña*, Barcelona, 1917, p. 100-115. També F. UDINA, *Llibre Blanc de Santes Creus*, Barcelona, 1947, p.XXII, tot i que diu que no pot assegurar que els escrivans del cenobi actuessin amb funcions cancelleresques.

² Cfr Agustí ALTISENT, *Història de Poblet*, Abadia de Poblet, 1974, p. 84-85; 111-112. IDEM, *Una família d'escrivans de Lleida relacionats amb Santes Creus i Poblet (1151-1218)*, "Santes Creus. Butlletí de l'Arxiu Bibliogràfic", 53, VI(1981), p. 205-219. D'entre tots els notaris que treballa cita un tal Iteri, del qual en remarca les particularitats dels documents que va redactar. Jesús DOMÍNGUEZ BORDONA, *El escritorio y la primitiva biblioteca de Santes Creus. Noticia para su estudio y catálogo de los manuscritos que de dicha procedencia se conservan*, Tarragona, 1952. Antoni CARRERAS I CASANOVAS, *El monestir de Santes Creus 1150-1200*, vol.2, Valls, 1992, p.52-54. És notable la producció de pergamí com a matèria primera per a l'escriptori del cenobi, cosa que manifesta la importància d'aquest centre. Antoni M. ARAGÓ, "L'escrivania pública de Santes Creus a l'època post-fundacional", a *II Col.loqui d'història del monaquisme català*, vol.II, Santes Creus, 1969, p.15-25.

Si per un costat tenim un notariat en estat embrionari relacionat amb un monestir, cal anar a la pròpia ciutat de Tarragona i situar-se en els cercles eclesiàstics metropolitans per a trobar ja a notaris treballant al servei de l'arquebisbe. Aquesta qüestió ens posa en consonància amb els canonges, element que de moment es presenta molt lligat al desenvolupament del notariat al Camp de Tarragona. Els dos noms que apareixen més són els de *Sendredus* i *Petrus Terrachone*³. En la documentació s'acompanyen aquests noms amb les corresponents subscripcions i signes notariales. Però encara no podem parlar d'un notariat públic plenament establert, amb les característiques i influències que arriben de les reformes jurídiques de Bolonya. És un temps de preludi que continuarà amb la lenta formació de la institució que s'anirà donant amb força al llarg del segle XIII(Quadre 2).

³ Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, "La difusión del Derecho Común en Cataluña", a *El Dret Comú i Catalunya. Actes del I Simposi internacional*, Barcelona, 1991, p.147. Apareixen citats en diversos documents analitzats per aquest autor i que són útils per a veure els agents que van propiciar la difusió del Dret Comú.

QUADRE 2:
Notaris de Tarragona al segle XII

Notari	Subscripció	Referència	Data	Trasllat	Notari trasllat
Arnau, sacerdot	<i>Arnaldus, sacerdoti atque decani</i>	AHAT, Llibre Corretja, 6	31/10/1130	-	-
Bernat, prevere	<i>Bernardus, +presbiter, qui hoc rogatus scripsi cum litteris suprascriptis...</i>	AHAT, Llibre Corretja, 9	5/02/1148	-	-
	<i>Bernardus LLLL (sic), presbiter, qui hoc rogatus scripsi cum litteris superscriptis in VI linea, die anoque prefixis</i>	AHAT, Calaix 3, 2	9/02/1149	6/03/1375	Pere Sala, notari públic de Tarragona per Gerard de Palou, llicenciat en lleis i notari públic de Tarragona
Sendred	<i>Sendredus, notarius, ardiachonus Sedi hec scripsit litteris et.. in line XV, die et anno +</i>	AHT, Calaix 8, n.3	9/04/1149	25/07/1231	<i>Sig+num Petri Salvati, qui hec translatum fideliter translatavit et cum originali comprobavit</i>
	<i>Sendredus, notarius Terraconensis sedis qui hoc scripsit, cum litteris adiectis in linea...</i>	Dip.Poblet, 134 ⁴	25/01/1151		
	<i>Sendredus, notarius Terraconensis sedis et presbiter hoc scripsit litteris rasis et emendatis in linea...</i>	AHAT, Còdex A.B., f.120v	25/01/1151		
		Llibre Blanc, 101	19/06/1161		
		AHAT, Còdex A.B., f.120v	18/02/1172		
Balduí Serdidus	<i>Signum Baldoyni Serdidus P. el. qui hoc scripsit sub die et anno quo + supra.</i>	AHT, Calaix 29, 4	3/09/1149	25/10/1419	-
Pere	<i>Petrus, qui hoc scripsit s+n die et anno ut supra</i>	AHAT, Còdex A.B., f.133 v	1/12/1162	-	-

⁴ D'una còpia del segle XIV de l'AHAT, Còdex A-B

Pere, subdiaca	<i>Petrus, subdiachonus hanc cartam scripsit et hoc signum fecit, precepto domini archiepiscopi, die et anno quo (signe) supra.</i>	Dip.Poblet, 325	3/02/1168	-	-
Arnau	<i>Arnaldus, notarius hoc scripsi precepto seu Terrachone notarius, die et anno quo supra</i>	AHAT, Còdex A.B., f. 126v.	11/04/1169	-	-
Seniard	<i>Seniardus, notarius sedis et presbiter hoc scripsit</i>	AHAT, Còdex A.B., f.112v-113	27/04/1169	-	<i>Petrus B., qui hoc translatum fideliter scripsit.</i>
Pere de Tarragona	<i>Petri Tarrachonensis notarii</i>	Dip. Poblet, 353 ⁵	2/08/1169	-	-
	<i>Petrus Terrachone, hoc scripsi die et anno ss. Prefixo, cum litteris emmendatis</i>	Llibre Blanc, 164	17/06/1173		
	<i>Petrus Terrachone, hoc scripsit ex precepto domini archiepiscopi et domini regis die et anno + prefixo</i>	AHAT, Llibre Corretja, 18 ⁶	7/07/1173		

⁵ Original perdut. Còpia del 1219 per Guillem de Parets, AHN, 2013, 11 D. Com a escriptent apareix un tal *Arnaldus ypolevita hoc scripsit, precepto Petri Tarrachonensis notarii, die et anno quo (signe) supra*

⁶ Com a escriptent hi ha en *Karbonellus, presbiter, qui hoc scripsit, mandato Petri, Terrachonensis notarius, diet et anno (signe) quòd supra.*

⁷ Entre els f.122-137v els documents són en paper.

⁸ n. 4, fol. 30 v.

⁹ Publicada per Ezequiel GORT, *Reus, 800 anys de les cartes de població*, Reus, 1986, p.13-15.

¹⁰ Apareix també Berenguer prevere.

<i>Ego, Petrus de Terrachona hoc scripsi ex precepto domini archiepiscopi et domini regis die et anno + prefixo</i>	AHT, Perg., Calaix 3, 2/2	7/07/1173	16/08/1380	Pere Desbach, notari públic de Tarragona per Gerard de Palou, llicenciat en lleis i notari públic de Tarragona.
<i>Petrus Tarrachone notarius hoc scripsi mandato Raimundo de Rivosico</i>	AHT, Perg., Calaix 1, 1	7/07/1173		
	Dip. Poblet, 484	1/03/1174		
	AHAT, Còdex A.B., f.141v.-142	23/01/1175		
	Llibre Blanc, 212	31/12/1178		
	AHAT, Còdex A.B., f.123v ⁷	30/01/1179		
	Llibre Blanc, 215	24/02/1179		
	AHAT, Còdex A.B., f.117v	9/02/1180		
	Llibre Blanc, 236	13/09/1180		
	AHAT, Còdex A.B., f.149v.-150	5/04/1183		
	Index Vell, 173 ⁸	10/11/1184		
	AHAT, Còdex A.B., f.110	20/03/1185		
	AHCR (Carta de Població de Reus) ⁹	2/06/1186		
	AHAT, Còdex A.B., f.124v-125v	18/07/1187	11/11/1296	<i>Bernardus de Vilaroja, notarii publici Barchinone, qui hoc translatum sumptum fideliter ab originali instrumento et cum eodem de verbo ad verbum...</i>
	Llibre Blanc, 311	30/07/1188		
	Llibre Blanc, 324	15/07/1189		
	AHAT, Còdex A.B., f.117v-118	8/10/1189		

		AHAT, Còdex A.B., f. 141	26/01/1191		
		AHAT, Còdex A.B., f.137	20/02/1191		
		AHAT, Còdex A.B., f.150v. ¹⁰	13/06/1191		
		AHAT, Llibre Vila-seca, f. 25-26 v.	1/08/1193		
		AHAT, Pergamins, C.1, Calaix 2	5/04/1198		
		AHAT, Còdex A.B., f. 118	31/10/1199		
Pere Coiró, escriptent	<i>Petrus Coiron, scriptoris qui hoc scripsit die et anno quo supra.</i>	AHAT, Còdex A.B., f.140-140v	29/06/1173	-	-
Pere de Terrassa	<i>Petrus de Terracia, hoc scripsi ex precepto domini archiepiscopi et domini regi die et anno + prefixo</i>	AHAT, Llibre Vila-seca, f. 27 v. AHAT, Còdex A.B., f.169v-170	17/07/1173 28/07/1183	-	-
Martí, sacerdot	<i>Martinus sacerdos, qui hoc scripsi cum litera superpositis in linea XIª die et anno + quod supra.</i>	AHAT, Còdex A.B., f.116v	5/08/1173	-	-
Berenguer, sacerdot	<i>Berengarii, sacerdotis qui hoc scripsit die et anno quo supra</i>	AHAT, Còdex A.B., f.150	8/04/1183	-	-
Ponç, prevere	<i>Poncius, presbiter qui hoc scripsit die et anno quo + supra.</i>	AHAT, Còdex A.B., f.116v	26/10/1192	-	-
Francesc de Guàrdia	<i>Franciscus de Guardia, notarius domini archiepiscopi, hoc scripsi die et anno prefixo.</i>	AHAT, Llibre Vila-seca, f. 19-19 v.	8/07/1197	-	-

*Sendredus, notarius Tarrachonensis hoc scripsit, die et anno quo ss. supra*¹⁴. A

la carta de població de La Selva del Camp diu que és notari de la Seu de Tarragona i *presbiter*, denotant el seu caràcter eclesiàstic i proper a l'arquebisbe¹⁵, tal vegada membre de la cúria. L'any 1172 el tornem a trobar citat amb la mateixa subscripció amb què signava en la carta de població de Riudoms.

L'altre nom que es repeteix més al llarg de la segona meitat del segle XII és el de Pere de Tarragona, que el trobem amb regularitat a partir de l'any 1169 –*Petrus Terrachonensis, notarii*¹⁶. A la concòrdia *Ad perennem* de l'any 1173 inclou una subscripció en la que fa referència al rei i a l'arquebisbe; també l'any 1175 quan diu que redacta el document per manament dels atorgants –*hoc scripsi mandato Raimundo de Rivosico*–, o en una venda de l'any 1180 –*notarius hoc scripsit a venditoribus rogatus*...– En aquests tres documents trobem la paraula notari que, si bé vol significar un personatge que redacta els instruments, encara ho fa segons una *rogatio* i no segons l'autoritat superior que li hagi pogut conferir la *fides publicam*. L'activitat d'aquest

¹⁴ *Llibre Blanc*, doc. 101. Hem de tenir en compte que el document en qüestió fou traslladat l'any 1229 per un monjo de Santes Creus, *Frater Berengarius Dezcanos, presbiter et monachus, scripsit hoc translatum sig+num feci*. Aquest encara no és notari però sembla que actua segons la concessió feta anteriorment pel rei Pere el Catòlic a què hem fet referència més amunt. De tota manera el qualificatiu de *notarius* podria haver estat insertat per l'escrivent que traslladà el document i que no hi figurés en l'original, suposició que ens portaria a dubtar de l'ofici de Sendred.

¹⁵ Josep M. FONT RIUS, *Cartas...*, *op.cit.*, 1969, vol.I(I), doc. 125, p.182-184. Document datat el 13 de maig de 1164.

¹⁶ Emili MORERA LLAURADÓ, *Tarragona cristiana...*, *op.cit.*, p.515. Incloem la cita sencera referent a Pere de Tarragona. "Cartul. De Santas Creus, doc. LI, fol. 291. En este y en el anterior documento se nota la particularidad de que muchos de los firmantes, vecinos de Cabra, llevan el apellido de Tarragona, y el notario autorizante, sin duda el primer notario seglar de dicha ciudad, pues figura como tal desde el año 1173, se llama también Pedro de Tarragona. Hijo ó nieto del anterior sería otro notario de la misma ciudad por nombre «Guillermo de Tarragona», (...)"

El notari *Sendredus* o *Senderedus* subscriu instruments a la segona meitat del segle XII, a partir de 1149¹¹. Aquest any el trobem validant tres documents corresponents, el primer a la donació del lloc dels Mangons, el segon a la carta de franqueses concedida pel príncep Robert d'Aguiló als habitants de Tarragona, i el tercer és la carta de franqueses atorgada per l'arquebisbe Bernat Tort i el príncep Robert als habitants de Tarragona. Amb el nom de *Senderedus* trobem un prevere que subscriu l'instrument, indicant en la validació tan sols que ho ha escrit el dia i l'any esmentats més amunt¹². No obstant el substantiu *notarius* només apareix en el segon document, escrivint que és *notarius Tarracone sedis*. En el trasllat de la donació dels Mangons, còpia que efectua en Pere Salvat l'any 1231¹³ i en la que Sendred és anomenat *notarius ardiachonus Sedis*. Amb aquesta subscripció, o almenys similar, el trobarem més endavant, en la carta de població de Riudoms on indica *notarius Terraconensis sedis qui hoc scripsit.....* Posteriorment en un document sobre la cessió que l'arquebisbe de Tarragona fa a Guillem de Claramunt de la part dels delmes del terme de Montoliu, datat el 19 de juny de 1161 signa com a

¹¹ Hi ha referències d'aquest notari eclesiàstic a Emili MORERA LLAURADÓ, *Tarragona cristiana*, vol. I, Tarragona, 1981, p. 446 i 576, relacionades, una amb pactes entre l'arquebisbe i Robert d'Aguiló l'any 1168 i l'altra amb la creació de la canònica de Tarragona. Morera també cita un document de l'any 1163 en el que apareix un Sendred com a capellà de l'església de Tarragona. També en una edició del necrologi de la Seu de Tarragona es diu que probablement és el que signa l'any 1162 com a testimoni de la cessió del domini de Tarragona feta per Robert d'Aguiló. Aquesta mateixa font cita un Sendred mort el dia 17 de juliol, però no diu l'any. *Cfr.* Salvador RAMON; Xavier RICOMA, *El necrologi de la Seu de Tarragona*, "Miscel·lània Històrica Catalana. Scriptorium Populeti", 3(1970), p.346; 373.

¹² Josep M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia*, vol.I(I), Barcelona 1969, documents 70, 73 i 74. El primer és atorgat el dia 9 d'abril i els altres dos el dia 3 de setembre del mateix any.

¹³ AHT, Calaix 8, n.3 En Pere Salvat no inclou en la seva subscripció el títol que ostenta.

personatge s'exten per aquests anys arribant fins al 1209 en que el trobem signant amb la mateixa subscripció, amb una fórmula que es manté pràcticament invariable en tot el període en que el tenim documentat¹⁷. Tal vegada les poques diferències que hi observem passen per l'aposició del *signum* en alguns dels documents analitzats o per l'afegitó de la paraula *notarius* algun cas molt concret¹⁸.

Altres notaris que trobem en la documentació tarragonina són un tal *Arnaldus*, que subscriu un document afegint *sacerdoti atque decani* després del nom, l'any 1130¹⁹. També l'any 1169 hi ha un altre personatge anomenat Arnau, que afegeix la paraula *notarius*, que no sabem si es tracta del mateix individu o és un altre de diferent. Encara a la primera meitat del segle XII trobem un prevere anomenat Bernat que redacta un document atorgat per l'arquebisbe i que en la subscripció diu *qui hoc rogatus scripsi*. Al 1149, en un trasllat de les franqueses de Tarragona efectuat al segle XV, apareix el nom de *Baldoyni Serdidus P*. Possiblement es tracta d'un error del copista ja que en els altres trasllats d'aquest instrument apareix sempre un Bernat, prevere al que acabem d'al.ludir. Cal citar també un *Guilelmus sacerdotis* al 1158 i un tal Pere als anys 1162 i 1168, que en aquesta darrera data subscriu un document

¹⁷ *Llibre Blanc*, 164 (any 1173); 212 (any 1178); 236 (any 1180), en aquest document en la subscripció afegeix *hoc scripsi mandato regis*, ja que es tracta d'una donació que el rei Alfons I fa al monestir de Santes Creus; 311 (any 1188); 324, (any 1189). AHAT, *Còdex AB*, f.141v.-142 (any 1175); f. 117v. (any 1180); f.110 (any 1185); f.124v.-125v., (any 1187); f. 117v.-118 (any 1189); f. 141 (any 1191); f. 137 (any 1191); f. 118 (any 1199); f.104, (any 1203); f.122-123 (any 1209). *Índex Vell*, doc. 173 (any 1184). *Llibre de Vila-seca*, f. 25-26 v. (any 1193). AHAT, Pergamins, Calaixera 1, Calaix 2 (any 1198).

¹⁸ AHAT, *Còdex AB*, f.149v.-150, 1183, abril, 5. AHAT, *Còdex AB*, f. 123v., 1179, gener, 30. Aquest es tracta d'un document en paper, que va cosit al cartulari de pergami. *Llibre Blanc*, doc. 215, 1179, febrer, 2. La subscripció diu: *Petrus Terrachone, Terrachone notarius hoc scripsi rogatus die et anno* (signe) *prefixo*.

dient *subdiachonus hanc cartam scripsit et hoc signum fecit precepto domini archiepiscopi die et anno quo* (signe) *supra*. No sabem si aquest es tracta del notari Pere de Tarragona que comença la seva activitat l'any 1169. Encara hi ha un tal Francesc de Guàrdia²⁰, notari del senyor arquebisbe, i un *Seniardus, notarius Sedis et presbiter* i una sèrie de sacerdots o preveres al darrer terç de la centúria: *Martinus*, al 1173, *Berengarius*, al 1183, i *Poncius* al 1192. Són personatges que ens ajuden a apuntalar la idea del funcionament d'una escrivania episcopal a la Seu, o com a mínim a intuir una notable activitat escripturària²¹. Aquesta activitat és lògica tenint en compte el context d'ocupació del territori arrel de la restauració de la seu metropolitana de Tarragona, organització que va estar en gran part en mans de l'arquebisbe.

Al costat d'aquests personatges principals de l'escrivania hi ha uns escriptors els quals indiquen, en alguns casos, que redacten aquell document per manament del notari corresponent. Precisament és en alguns dels documents validats per Pere de Tarragona en que apareixen escriptors, el primer dels quals és *Arnaldus, ypolevita, hoc scripsit precepto petri Tarrachonensis notarii*. Més tard treballa un altre eclesiàstic, *Karbonellus, presbiter*, que escriu no pel precepte sinó *mandato*, verb que inclou també en

¹⁹ Citat per Emili MORERA LLAURADÓ, *Tarragona cristiana...*, *op.cit.*, p.391; p.436.

²⁰ En la còpia que es va insertar al Llibre de Vila-seca probablement es va canviar el nom de Ferrer pel de Francesc, ja que és molt estrany aquest segon nom a finals del segle XII i no tant el primer. A més tenim notícia de la mort d'un canonge el dia 10 de juny de 1225 de nom Ff. De Guardia. Els transcriptors l'han interpretat com a *Ferrarius*. Salvador RAMON; Xavier RICOMÀ, *El necrologi...*, *op.cit.*, p.369.

²¹ Angel CANELLAS LÓPEZ, "El notariado en España hasta el siglo XIV: estado de la cuestión", a *Notariado público y documento privado: de los orígenes al siglo XIV*, València, 1989, p.110-111, diu que a Tarragona, a l'any 1193, ja hi ha notaris que adueixen expressament el seu títol episcopal.

Pere de Manlleu²² a l'any 1185 o en Pere Ramon als anys 1198 i 1199 *-hoc scripsit mandato Petri de Terracona-*.

Entorn d'aquesta exposició calen dues consideracions. La primera gira entorn de la paraula *notarius*, que només la trobem realment en aquells individus que semblen tenir un paper rellevant i preponderant a l'oficina episcopal. La resta no al·ludeixen a aquest nom, cosa que ens fa pensar en que es tracta de subordinats, com realment ho proven moltes de les seves subscripcions. La segona consideració a tenir en compte ens posa en consonància amb el caràcter eclesiàstic de l'oficina tarragonina. Eclesiàstic perquè depèn d'un centre o institució, la Catedral, que no pot tenir massa qualificatius més, però també perquè aquests personatges es refereixen sempre a càrrecs pertanyents al clergat. El més corrent és el de sacerdot o prevere, però també hi ha altres categories que no cal ara tornar a repetir. Així la seu metropolitana s'erigeix en un centre burocràtic d'on surten gran part dels instruments escrits que regulen l'ocupació del territori del Camp de Tarragona, on l'arquebisbe i també Robert d'Aguiló juguen un paper primordial. Resseguint els noms dels personatges que signen aquestes cartes de població observem a més que la majoria de testimonis pertanyen a l'àmbit catedralici, essent alguns d'ells membres del Capítol i altres designats com a simples *presbiteri*²³.

²² El trobem signant la carta de població que va atorgar el cambrer de la Seu de Tarragona, en Joan de Sant Boi a favor de la vila de Reus l'any 1183. Diu el text: *Ego, Petrus de Manlevo, hoc scripsi mandato Petri de Terrachona, Terrachone notarii*. Cfr. Ezequiel GORT JUANPERE, *Reus, 800 anys ...*, op.cit., p.8-11. En el necrologi de la seu de Tarragona hi ha constància de la mort d'un canonge de nom Pere de Manlleu *-Manlevo-*, el dia 15 d'abril de 1215. Cfr. Salvador RAMON; Xavier RICOMÀ, *El necrologi...*, op.cit., p.362.

²³ Quan es referim a la Catedral, en aquesta part del segle XII, no volem fer referència a un aspecte físic sinó més aviat a tot l'aparell burocràtic que envolta l'arquebisbe com a senyor

Si les dades de que disposem per al segle XII ens donen idea del funcionament d'una escrivania a l'entorn de la Seu i de l'arquebisbe cal anar al segle XIII per a trobar les notícies definitives sobre la implantació del notariat públic. Amb aquestes referències insertem de ple l'evolució del notariat camptarragoní en aquesta centúria dins del moviment que imperava al país i que la historiografia ja ha treballat des de fa un temps²⁴. Es dóna també el pas del simple *scriptor* al *notarius publicus*, elements que podem deduir a partir de l'anàlisi de les subscripcions notariales. A Tarragona tenim dades també sobre aquests aspectes, com una continuació del que dèiem en tractar el segle XII. Així encara l'any 1203 trobem en Pere de Tarragona validant un document i un darrer al mes d'agost de 1209. Una notícia en el necrologi de la Seu de Tarragona diu que el dia 27 de novembre de 1209 va morir un canonge de nom Pere Tarragona, que bé es podria tractar del notari en qüestió²⁵.

El que constatem per al cas de Tarragona és que el notariat sembla seguir amb la tònica de la centúria anterior. Hi ha un col·lectiu entorn de

i també com a metropolità d'un territori en fase de repoblació i d'ocupació. Podem pensar que es tracta d'una maquinària necessària per al funcionament d'aquest procés ocupacional i que aporta a la vegada les eines diplomàtiques adequades. De fet sembla que la catedral va començar a construir-se a partir de de la segona meitat del segle XII i en el testament d'Hug de Cervelló hi consten llegats per a començar l'obra i per a fer les oficines dels canonges. Fou Bernat Tort qui, l'any 1154 va instituir el Capítol i el va dotar de les estances necessàries. Vegi's el que s'ha dit en el capítol anterior sobre dels canonges tarragonins.

²⁴ José BONO HUERTA, *Historia del Derecho Notarial Español*, I,2, 1982, p.31-33. Al llarg del segle XIII és quan els notaris comencen a introduir les noves clàusules instrumentals necessàries per al nou ordenament legal. A Catalunya els principis del dret comú arrelen més aviat, utilitzant de forma molt precisa les renúncies als beneficis. Josep M. PONS GURI, *De l'escrivent al notari i de la 'charta' a l'instrument. Recepció dels usos notariales a Catalunya*, "Lligall", 7(1993), p.29-32. Rafael CONDE, "El pas de l'escrivà al notari", a *Actes del I Congrés d'Història del Notariat Català*, Barcelona, 1994, p.439-462.

²⁵ Salvador RAMON; Xavier RICOMÀ, *El necrologi...*, *op.cit.*, p.387.

l'arquebisbe que treballa en l'expedició dels instruments i documentació propis de la cancelleria episcopal. Alguns d'ells, sobretot al primer terç del segle XIII, encara fan constar la seva condició d'eclesiàstics –Berenguer i Gerard, preveres, els anys 1201 i 1205 respectivament; Ninot, diaca, al 1218, i en Pere Altet, levita, al 1226, i altres diuen expressament que són notaris *domini archiepiscopi*, com ara Joan de Rubió o en Guillem de Martorell. La paraula *notarius* apareix ben aviat entre les subscripcions o en les referències que tenim sobre els notaris tarragonins així com també cal destacar que ja en Ramon de Vilanova afegeix l'adjectiu *publicus*, a l'any 1242²⁶. Si bé no diu notari sinó *tabellio*, és important fer notar la presència d'algun indici de canvi en la institució, alguna presència de les mutacions que s'operaven a Bolonya²⁷.

Un altre exemple evident és a Reus, on disposem de suficients dades com per a mostrar l'evolució de la institució notarial fins a la implantació del notariat públic²⁸. Les primeres notícies sobre notaris actuant a Reus les tenim l'any 1205, en que hi ha la subscripció de Gerard, *presbiter, notarius publicus Reddis, hec (signe) laudo*²⁹. Actua acompanyat del subdiaca Berenguer que escriu el document *mandato Raymundi Tarracone Camerarii*. Una lectura ràpida ens fa pensar ja en l'aparició del notariat públic a Reus en una data molt primerenca, però hem de tenir en compte que el document citat és un trasllat de

²⁶ AHAT, Llibre de Vila-seva, f. 11. Sense data. Ramon de Vilanova, notari de Tarragona, institueix una capellania a la Catedral de Tarragona per tal de que s'hi celebri un aniversari per la seva ànima, dotant-la amb 35 morabatins.

²⁷ Sobre els notaris tarragonins vegi's el quadre 9, a la pàgina 244ss.

²⁸ Per a trobar una primera aproximació a aquest tema Cfr. Daniel PIÑOL ALABART, *El notariat a Reus al segle XIII: Una aportació a la seva història*, "AEM" 26/2(1996), p. 987-993.

²⁹ Sobre els notaris reusencs vegi's el quadre 8, a la pàgina 231ss.

l'any 1563. Llavors la paraula *publicus* no és més que un afegit del moment en que es va fer la còpia, un problema aquest el d'utilitzar documentació no original per a analitzar les subscripcions que ja fou advertit fa un temps per Aquilino Iglesia. Presentant les pautes de recerca per a la difusió del Dret Comú suggeria l'anàlisi de les subscripcions notariales i veure precisament com els nous corrents jurídics anaven arribant poc a poc, essent l'indicador la implantació del notariat públic. No obstant feu notar les limitacions que ofereixen els trasllats i còpies ja que incorporen titulacions que no figuraven els documents originals i que poden distorsionar el que hom pugui dir sobre els notaris públics³⁰.

El mateix any de 1205 tenim dos documents validats per un notari de nom Gerard que redacta els negocis *mandato Raimundus Camerarii Terrachone*, amb unes característiques que són més properes al notariat altmedieval encara que no pas al notari públic de la Baixa Edat Mitjana. Algun autor afirma que aquest prevere era a més el rector de la parròquia de Sant Pere de Reus, tot i que pensem que no es tracta més que d'una lliure interpretació de la subscripció en qüestió³¹.

A la primera meitat del segle XIII encara són poques les dades que tenim sobre l'actuació dels notaris reusencs i no serà fins a l'any 1275 en que trobem la subscripció de Pere Pastor que incorpora l'adjectiu *publicus*. Cal esperar encara un temps per a trobar el *notarius publicus* de forma regular. Els

³⁰ Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, "La difusión del Derecho Común...", *op.cit.*, p.106 ss.

³¹ Josep M. DOMINGO BLAY, *La prioral de Sant Pere de Reus*, Reus, 1977, p. 13.

notaris que així ho faran són conscients de l'autoritat que els permet donar fe pública a les escriptures, dient sempre que són notaris pel rector de la parròquia. Aquest rector també el trobem validant algun document, com és el cas de Ramon d'Ílice l'any 1264 el qual, a més, dóna autoritat a un notari que té sota les seves ordres, en Guillem de Pont, aquest mateix any.

El pas vers el notariat públic es produeix doncs de forma lenta al llarg del segle XIII, però no d'una manera uniforme en totes les poblacions de les que analitzem. Així a Tarragona ja veiem notaris públics a la primera meitat de la centúria, i en canvi a Reus no és fins al darrer terç. Igualment a Alcover i La Selva, on les dades de que disposem ens traslladen als darrers anys de la centúria per a trobar notaris públics. No passa així a Valls, on s'han trobat referències d'un clergue, en Pere de Vacarisses, que l'any 1221 subscrivia un document dient *notarii publici de Vallibus qui hoc scripsi precepto domino Terrachone, ecclesie archiepiscopi*³².

2.2. Les notaries i l'organització del notariat.

D'entrada, i sempre en relació amb el notariat, hem de dir que la responsabilitat sobre aquest era en gran part de l'arquebisbe, almenys durant l'Edat Mitjana. El metropolità tenia el dret de nomenar notaris, escrivans, batlles, procuradors i altres funcionaris, sobretot per a la ciutat de Tarragona i

³² Joan PAPELL TARDIU, *Catàleg dels protocols de Valls*, Barcelona, 1989, p.7ss.

per a molts pobles del Camp³³. Per a la resta de l'arquebisbat cal tenir gairebé sempre presents les parròquies rurals per a poder conèixer les diverses notaries i la forma d'organització del notariat. D'aquesta manera veurem uns tipus de notaries regides pels propis rectors o per clergues en els que hom delega temporalment la funció notarial³⁴. I si l'arquebisbe hi tenia un paper preponderant ens trobarem amb diverses notícies sorgides de la cúria episcopal que denoten clarament aquesta situació, tot i que abunden més les referències al segle XV que no pas en els anteriors. Per un costat són les fonts documentals generades a Tarragona per motiu del control de la pròpia institució, però també analitzem la documentació sorgida de cada una de les notaries i trobem igualment referències importants. A partir d'una anàlisi detinguda dels llibres notariais de l'època en que centrem la nostra tesi localitzem informacions referides generalment al regiment de cada una de les notaries.

Però pel que fa al gran gruix de notaries de l'arquebisbat, sembla que també estaven lligades a les respectives parròquies³⁵. Els rectors eren a la

³³ F. CORTIELLA, *Una ciutat catalana a darreries de l'Edat Mitjana: Tarragona*, Tarragona, 1984, p.19-20.

³⁴ José BONO HUERTA, *Historia del Derecho ...op.cit.*, I, 2, 1982, p.135-138. Parla dels diversos tipus de notaris que actuen a Catalunya al segle XIII, entre els que destaquen els notaris públics de creació episcopal, i posa precisament l'exemple de Tarragona. Allí els notaris eren nomenats tradicionalment per l'Església "...y no parece que lo fueran por el rey los de la ciudad, ya que no encontramos en las suscripciones de los notarios tarraconenses alusión alguna a la 'auctoritas' regia...". Pel que fa a les notaries locals, diu Bono que estaven regentades pel propi rector, amb el títol de 'notarius publicus', "...bien por la colación del cargo notarial -como anejo a la rectoría- por el obispo (si la iglesia estaba enclavada en lugar de señorío episcopal), o bien por concesión real, mediante el pago de una pensión anual...". p. 136. En el II Congrés d'Història del Notariat Català celebrat a Barcelona al mes de novembre de 1998 el Dr. Rafel Ginebra, en referir-se a les notaries eclesiàstiques, posà l'exemple de les de les diòcesis de Vic i Tarragona com a casos on els rectors actuaven com a notaris sense cap interferència no eclesiàstica. Les actes del congrés estan en premsa.

³⁵ *Índex Vell*, p.89, doc. 350. *Un memorial de les rendes de l'archebisbat nomenant tots los llocs, escribanies y part de on se cullen les rendes o entrades; pujan totes 4597 lliures, 10 sous, 8 diners y los càrrecs 1265 lliures; no hi ha any; n. 116, fól. 39 v.* Aquesta anotació

vegada notaris públics del lloc i titulars de la notaria, i els vilatans havien d'anar a validar els contractes a l'escrivania adjunta a l'església local, tal vegada per tradició³⁶ o en algun indret per la senyoria eminent de l'arquebisbe. Són qüestions que ens queden pendents encara, tot i que la documentació ens ofereix indicis d'un cert control d'aquests notaries per part de l'arquebisbe, tant en la col.lació dels càrrecs com en les qüestions referents a la regència³⁷.

2.2.1. La propietat i el regiment de les notaries.

Per a conèixer algunes dades sobre la propietat de les notaries el punt de partida és la idea que ara ja comença a planar sobre el notariat camptarragoní, i que és el fet de que l'arquebisbe tenia un paper important en aquests assumptes. Per altra banda això no ens ha de portar a pensar en una qüestió extraordinària i exclusiva del Camp ja que la relació del notariat amb el món eclesiàstic era bastant generalitzada³⁸. Cal no oblidar però que hi ha algun cas, com per exemple la notaria d'Ulldemolins, que fou concedida pel rei al rector local l'any 1281. En el document s'estipula que quan el rector subscrigui els instruments a la notaria faci constar que és notari públic d'Ulldemolins

ens posa en evidència que les escrivanes estaven dirigides pel poder episcopal, a banda de ser una font més d'ingressos.

³⁶ M. Teresa FERRER MALLOL, *Notariat laic contra notariat eclesiàstic*, "EHDAP" VI(1977), p.19. El notariat anava unit a la clerecia en els seus orígens, però més tard moltes notaries continuaren vinculades a les parròquies.

³⁷ Cfr. Daniel PIÑOL ALABART, "Notaris, notaries i protocols a la diòcesi de Tarragona a l'Edat Mitjana", a *II Congrés d'Història del Notariat Català*, Barcelona, 1998 (en premsa). En aquest treball posavem de manifest precisament el paper que exercia el senyor arquebisbe en relació amb el notariat. També donàvem notícia de col.lacions de parròquies com les d'Alforja i Riudoms a l'any 1330, incloent també la notaria local. En el *Register Negotiorum* apareixen fins al segle XVII col.lacions d'aquesta mena i sempre es diu que el rector pren possessió també de l'escrivania.

³⁸ Victorino SANTAMARÍA, *Estudios notariales...*, *op.cit.*, p.19-38.

*auctoritate domini regis*³⁹. Aquest exemple ens serveix també per apuntar la qüestió de la jurisdicció i la relació que té amb l'organització dels notaris i les notaries tarragonines, un dels aspectes més complexes a l'hora d'estudiar la institució notarial. El punt d'unió d'aquests dos conceptes –jurisdicció i notariat– és el dret de notaria, és a dir, quan l'adquisició de la jurisdicció local comportà també el dret de notaria⁴⁰. Aquesta ha estat treballada bastant seriosament en al cas de Girona, on el bisbe tenia un paper preponderant, o també en al cas de Rupjà⁴¹. Sobre la propietat d'aquesta darrera notaria es diu que el bisbe de Girona, Pere de Castellnou, va comprar el castell de Rupjà l'any 1268, esdevenint per això senyor directe, i l'any 1269 va adquirir la jurisdicció civil i criminal a més del dret de la notaria local. Altres exemples els tenim a Vic, on l'escrivania era episcopal i tenia els orígens vinculats a l'*scriptorium* catedralici on es produïen llibres per al culte i també documents⁴². Al primer terç del segle XIII continua essent episcopal i els escrivans o notaris ho són per autoritat del bisbe, encara que hi hagué un canvi substancial l'any 1330 quan el bisbe Galceran Sacosta la incorporà al Capítol de la Catedral i els notaris van passar a ser tècnicament assalariats d'aquesta institució. El bisbe es reservà l'escrivania pública quan, l'any 1315, va passar la jurisdicció de la Partida

³⁹ Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA, "La titularidad de las notarias parroquiales catalanas des de Pedro el Grande a Jaime II: del proyecto de Besalú (1281) a la Pragmática de 1302", a *Estudis sobre la història de la institució notarial a Catalunya*, Barcelona, 1988, p.44-46.

⁴⁰ Victorino SANTAMARÍA, *Estudios notariales...*, *op.cit.*, p.126.

⁴¹ M. Teresa CEBRIÀ I LLISTOSELLA, *La notaria de Rupjà. Una aproximació a la seva història*, "EHDAP", XV(1997), p.61. També vegi's M.Àngels ADROER; Josep MATAS, "Sobre la propietat i la regència de les notaries a la demarcació de Girona", a *Actes del I Congrés d'Història del Notariat Català*, Barcelona, 1994, p.493-514, on es presenten les característiques de les notaries de llocs de domini reial i les de domini baronial.

⁴² Rafel GINEBRA, *Manual primer de l'Arxiu de la Cúria Fumada de Vic(1230-1233)*, Barcelona, 1998, p.13-16.

Jussana a mans del rei. A Terrassa eren els batlles del rei qui exercien la jurisdicció reial comprnent les institucions més importants de la vila com eren la fira anual, el mercat el forn, la cúria i la notaria, confirmada a Bertran de Santeristòfor en una sentència del 1236. No obstant sorgiren problemes entorn de la propietat d'aquesta ja que el prior de Santa Maria va al·legar drets sobre l'escrivania, i a més l'exclusivitat notarial del titular va suscitar encara més conflictes⁴³. A Igualada era propietat del monestir de Sant Cugat del Vallès i fou donada al rector l'any 1189 passant el domini a mans reials l'any 1234, veient-se afectada segurament la funció notarial⁴⁴. I encara citar el cas de Manresa, on també la notaria local estava vinculada a la canònica de Santa Maria. Fou el rei Alfons I qui, l'any 1194, va restituir l'escrivania al paborde de la canònica. Al segle XIII estava ja plenament organitzada i encara continuava en mans del paborde qui nomenava notaris per a que es fessin càrrec de l'oficina i el seu funcionament⁴⁵.

Aquests exemples allunyats geogràficament del Camp de Tarragona no ho són tant en el contingut. El notariat aquí anava lligat a l'estament eclesiàstic amb un paper destacat de l'arquebisbe. Ens trobarem doncs amb unes notaries locals que depenien directament de les parròquies i qui n'ostentava la titularitat era el rector. El càrrec de notari era inherent al de rector –o de prior a la

⁴³ Cfr. Pere PUIG USTRELL, *Capbreu primer de Bertran acòlit, notari de Terrassa, 1237-1242*, Barcelona, 1992, p. 11-15. Del mateix autor vegi's "Senyoria directa, domini útil i funció notarial a la notaria i l'escrivania públiques de Terrassa", a *Actes del I Congrés d'Història del Notariat Català*, Barcelona, 1994, p. 617-635.

⁴⁴ Joan CRUZ RODRÍGUEZ, "Notaris i escrivans a Igualada...", a *Actes del I Congrés d'Història del Notariat Català*, Barcelona, 1994, p.549-556.